
Janez MARUŠIČ*

APRIORISTIČNA ZASNOVANOST PLANIRANJA IN PARTICIPATIVNE OBLIKE PROSTORSKEGA PLANIRANJA**

Aktualnost nekaterih poudarkov iz knjige Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi avtorja akademika prof. dr. Zdravka Mlinarja

Povzetek. Ocena knjige akademika prof. dr. Zdravka Mlinarja Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi je dober povod, knjiga sama tudi vir, za oceno današnjega trenutka na področju načrtovanja prostora. Avtorju, pionirju na področju prostorske in urbane sociologije, je treba prisluhmiti, ko ugotavlja, da se ljudje čutijo odrinjene od odločanja o zadevah urejanja prostora, in da je treba ljudem zagotoviti možnost, da soodločajo o skupnih zadevah. Ob teh ugotovitvah akademika prof. dr. Z. Mlinarja je mogoče pokazati na razvoj prostorskega planiranja v Sloveniji, ki je prehodilo pot od bolj ali manj interdisciplinarnih diskurzivnih oblik, preko poskusov interaktivnih in participativnih, do institucionalnih oblik prostorskega planiranja. To je pot, ki pomeni regresijo v pogledu demokratizacije odločanja o prostorskem razvoju in tudi v pogledu državljske participacije.

Ključni pojmi: prostorsko planiranje, participacija, interaktiven pristop k planiranju, diskurziven pristop k planiranju, institucionalen pristop k planiranju, standardizacija.

Knjiga akademika prof. dr. Zdravka Mlinarja Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi je večplastno delo. Najprej je bogat prikaz aktualnega družbenega okolja v slovenskem obalnem prostoru. Kot taka je dragocen dokument časa z veliko dokumentarno vrednostjo. Ob raznolikosti raziskovalnih orodij, ki jih akademik prof. dr. Zdravko Mlinar v knjigi predstavlja, ima knjiga tudi značaj metodološkega vademekuma. Hkrati predstavlja pomen in vlogo družboslovnih raziskovanj v prostorskem načrtovanju. Ta plast knjige je še posebno zanimiva in aktualna. V zadnjih, tudi

* Dr. Janez Marušič, redni profesor krajinskega planiranja na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

v poosamosvojitvenih letih se namreč prostorsko načrtovanje v Sloveniji razvija v smer, ki dela aplikativne družboslovne raziskave manj potrebne ali sploh nepotrebne. S terenskimi družboslovnimi raziskavami mislimo na tiste raziskave, ki načrtovalce pri vsakokratnem novem ciklusu priprave prostorskih planov oskrbijo z izhodišči za načrtovalne opredelitve.¹ Videti je, kot da so danes tovrstna družboslovna raziskovanja vse manj potrebna. Po sredi je tudi sektorizacija družbene odgovornosti na področju urejanja prostora.² V povezavi s prostorskim načrtovanjem je treba izpostaviti vsaj dva vsebinska poudarka, ki ju zasledimo v knjigi akademika prof. dr. Z. Mlinarja, dve ugotovitvi, ki dajeta knjigi aktualnost, in ki pomenita pomembno sporočilo aktualnemu slovenskemu prostorskemu načrtovanju.

Prvi poudarek izhaja iz avtorjevega povezovanja grajenega in urejenega prostora z njegovo družboslovno vsebino. S tem pokaže na potrebo po družboslovnih raziskavah kot neogibnemu delu strokovnih osnov v prostorskem načrtovanju.

Drugi poudarek, ki ga avtor v knjigi tudi eksplicitno zapiše, kaže na neogibnost vključevanja javnosti v postopke priprave planov, potrebo po vzpostavljanju aktivnejše oblike participacije javnosti pri pripravi prostorskih razvojnih in varstvenih dokumentov.

Knjiga akademika prof. dr. Zdravka Mlinarja (2008) sicer predstavlja delo s področja temeljnega znanstvenega raziskovanja. Ni mogoče namreč spregledati avtorjevega siceršnjega zanimanja za 'mlade' urbane družbe. Spomnimo se na njegovo družboslovno raziskovanje Nove Gorice, Velenja, ki ju tudi navaja v knjigi. K tema dvema mladima mestoma sedaj dodaja še staro mesto in občino Koper. Vendar gre v vseh treh primerih za urbana okolja, v katerih so ali so bile družbene skupnosti v stanju nastajanja. Čeprav mesto Koper ni bilo na novo zgrajeno, kot Velenje in Nova Gorica, pa so ga demografski premiki naredili za primerljivega tema dvema mestoma. Knjiga obravnava tudi splošnejše družboslovne fenomene, na primer vpliv sodobnih komunikacijskih sredstev, globalizacijo vsakdanjega življenja in podobno, probleme mladih in starejših, ki niso specifični samo za omejena 'mlada' mesta. Vzpodbuda za knjigo je bil sicer, kot v uvodu pravi, multidisciplinarno zasnovan projekt »Koper 2020«, s katerim so skušali na slovenski Obali odpreti premišljanja o razvojnih možnostih in prihodnjih smereh razvoja občine Koper. Vzpodbuda za knjigo je bila torej aplikativna

¹ Akademik prof. dr. Zdravko Mlinar je bil med pomembnejšimi protagonisti tovrstnih raziskav. Podobno kot raziskava obalnega območja Slovenije, ki je predstavljena v knjigi, so bila tudi mnoga druga njegova raziskovanja povezana z izdelovanjem prostorskih planov.

² Sektorizacija tu pomeni zapiranje odločanja o prostorskem razvoju v imenu strokovnosti. Strokovnost v tem primeru pa v resnici pomeni uveljavljanje institucionaliziranih interesov, ki se opredelijo in delujejo kot sektorji upravljanja s prostorom, na primer varstvo narave, varstvo kulturne dediščine, kmetijstvo, gozdarstvo itd.

družboslovna raziskava, to je tip raziskave, kakršna bi morala biti del strokovnih osnov vsakega prostorskega plana. Kot avtor poudarja, se je po opravljeni raziskavi za potrebe občine odločil, »da individualno in samostojno nadaljuje še raziskovanje bivalnega in (vse)življenjskega okolja na Koprskem in o tem napiše knjigo« (Mlinar, 2008: XIV).

Vključevanje družboslovnih raziskav v prostorsko načrtovanje

V preteklosti, lahko bi rekli ob začetkih slovenske prostorske sociologije, katere pionir je bi prav akad. prof. dr. Z. Mlinar, je postajalo družboslovno raziskovanje vse običajnejši del priprave strokovnih osnov za (občinske) prostorske plane. Multidisciplinarnost strokovnih skupin, ki so sodelovale pri pripravi planov, je bila sama po sebi razumljiva. Družboslovna raziskovanja so se, vsaj pri planiranju večjih občin, štela med pomembnejše strokovne osnove.³ Sektorizacija, če smem uporabiti ta izraz za premik slovenskega prostorskega planiranja od diskurzivnega k institucionalnemu pristopu planiranja prostora, je izločila potrebo po sodelovanju nesektorskih in tudi nadsektorskih, neinstitucionaliziranih interesov pri pripravi prostorskih planov.⁴ Da uporabim besede akademika prof. dr. Zdravka Mlinarja:

V dosedanji praksi prostorskega in stanovanjskega načrtovanja se praviloma ni dosti upoštevalo dejansko prisotnih različnih in nasprotujočih si interesov. Planiranje je bilo zasnovano preveč aprioristično, in to s pomanjkljivim poznavanjem in/ali premajhnim oz. prepoznim vključevanjem prizadetih, ki so šele v fazi realizacije zapozneno zadrževali ali preprečevali uresničenje izhodiščne zasnove (Mlinar, 2008: 362).

Tudi pomen aplikativnega družboslovnega raziskovanja v okviru prostorskega planiranja lahko opišemo z besedami akademika prof. dr. Zdravka Mlinarja:

Opravljen raziskavo MO Koper lahko štejemo kot primer sociološke obravnave sprememb v prostorsko-časovni organizaciji bivanja, ki odpira in razjasnjuje 'prostor' potencialnega vključevanja in vplivanja vse širšega kroga akterjev, udeležencev oziroma deležnikov (stakeholders); gre za razkrivanje možnosti njihovega usposabljanja in opolnomočenja ('enablement', 'empowerment'), in to z nudenjem pomoči za

³ Trditev je v resnici ocena, ki se opira na sodelovanje avtorja tega besedila pri pripravi prostorskih načrtov in pri družboslovnih raziskavah v zvezi s prostorskim načrtovanjem.

⁴ Delitev pristopov k prostorskemu planiranju na institucionalen, diskurziven in interaktiven povzemam po Salet W., Faludi A. (2000): *Three Approaches to Strategic Spatial Planning*. V: *The Revival of Strategic Spatial Planning*, 1–10. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences.

samopomoč, tako glede izražanja kot usklajevanja njihovih interesov
(Mlinar, 2008: 362).

Ne gre torej zgolj za to, da družboslovna raziskovanja odkrivajo strukturiranost neke družbene skupnosti, raznolikosti interesov in vrednostne sisteme. Odkrijejo lahko 'prostor' potencialnega vključevanja – participacije pri odločanju in možnosti za opolnomočenje takega procesa sprejemanja odločitev. To so danes aktualne teme na področju demokratizacije prostorskega načrtovanja tudi zaradi zagat, ki jih v prostor vnašajo striktno in rigidne varstvene zahteve, ki se javnostim prikazujejo kot znanstvena dejstva in zato kot neogibna, obvezna strokovna izhodišča poseganja v prostor.⁵ To, da akademik prof. dr. Mlinar opozarja nanje, prinaša v naš prostor dejansko pobude za sodobnejše oblike prostorskega načrtovanja, ki jih v resnici potrebujemo tudi zaradi resnih konfliktov. Te povzročata domala že vsak poseg v prostor, tudi če, ali če izhaja iz širšega družbenega interesa (na primer graditve daljnovodov, hidroelektrarn) in čeprav so ti širši družbeni interesi podprti z zelo širokim soglasjem o potrebnosti posegov (na primer s prispevkom, to je z zmanjševanjem potreb po fosilnih gorivih, ki jih ti posegi v prostor pomenijo za izrabo obnovljivih virov energije, kar je danes v okoljevarstvu še posebej pomembno).

Apriorističnost planiranja, kot ga opredeljuje akademik prof. dr. Mlinar, se v prostorsko načrtovalni praksi kaže tudi v tem, da se odločanje o ureditvah prostora 'standardizira'⁶, standarde prostorskega urejanja pa opredeljuje v okviru posameznih sektorjev in na ta način prostorsko načrtovanje opredeli kot strokovni problem posameznih strok (na primer varstva narave, varstva voda, kmetijstva, gozdarstva, arhitekture in urbanizma). Pri tem pa spregleda vlogo prostorskega načrtovanja kot usklajevalca divergentnosti družbenih interesov in platforme za uresničitev participacije s plani potencialno prizadetih občanov (stakeholders). V resnici se v praksi prostorskega planiranja vse bolj uveljavlja pristop, pri katerem si sektorji s pomočjo standardizacije odločitev vsak po svoje in vnaprej odrežejo 'svoj del prostora'. Pri tem ne upoštevajo, da je krog akterjev v prostoru vse širši,

⁵ A. Fung, E. O. Wright, *Experiments in Empowered Deliberative Democracy: Introduction*, June 1999, (<http://www.ssc.wisc.edu/~wright/deliberative.html>).

C. W. Thomas, *Habitat Conservation Planning*, v Fung A., Wright E. O., Abers R. (2003): *Deepening democracy: Institutional innovations in empowered participatory governance*, 144–174. Verso.

⁶ Izraz 'standardizacije' je prevzet od H. Simona. Ta v načinu, kako poslovni ljudje sprejemajo odločitve, razlikuje dva vzorca: prvi vzorec vključuje analizo in optimizacijo možnih posledic različnih odločitev, pri drugem vzorcu obnašanja pa se poslovnež ravna po neki bolj ali manj preverjeni recepturi – standardu in koordinaciji med akterji. Njegova opredelitev standardizacije se očitno opira na uporabo izraza v teoriji iger. To ne spremeni tu sicer bolj široko opredeljene uporabe izraza standardizacija. V bistvu gre tako v tehniški ali kakršnikoli drugi standardizaciji ter v teoriji iger za konceptualno enak način reševanja nekega problema. Simon H. (1969): *The Science of the Artificial*. MIT Press.

kot ugotavlja tudi akademik prof. dr. Zdravko Mlinar. Obenem prostor kot najbolj elementaren naravni vir ostaja fizično vedno enako razsežen. Ko si vsak od institucionaliziranih interesov odreže svoj kos prostora, se vse bolj oddaljujejo možnosti za to, da se deležniki vključijo, da sodelujejo v postopkih odločanja, oddaljujejo pa se tudi možnosti za njihovo opolnomočenje.

Aprioristična zasnovanost planiranja, zgoraj smo jo predstavili kot institucionalizacijo s pomočjo standardizacije prostorskih ureditev, je odpravila tudi potrebo po vzpodbujanju participacije, ali, da uporabimo besede akademika prof. Mlinarja: »Doslej je bilo prostorsko planiranje uveljavljeno le v formalno določenih okvirih posameznih institucij, ne pa tudi praksa množice drugih akterjev in konec koncev vsakega posameznika« (Mlinar, 2008: 363). Ob tem avtor poudarja pomen vsakdanjega urbanizma (everyday urbanism), ki izhaja iz spoznanja, »da vsak prebivalec s svojimi vsakdanjimi dejanji sooblikuje in izgrajuje svoje okolje.« In nadaljuje: »To postane opazno šele tedaj, ko se tudi urbanizem ne opira več le na metafore, analogije in procedure, na podlagi katerih ljudem od zunaj določa vzorce njihovega vsakdanjega življenja ...« (Mlinar, 2008: 363).

Dejanska potreba po participaciji se povečuje ne zgolj zaradi potrebe po demokratičnosti odločanja, temveč tudi kot način ozaveščanja o skupni odgovornosti za kakovost bivalnega okolja. Če zopet uporabimo besede akademika prof. dr. Z. Mlinarja:

Že objektivno dejstvo, da se posamezniku širi razpon različnih možnosti, ga hkrati sili k izbiri in organizaciji le-teh v vseh širših prostorskih in časovnih okvirih. Ne gre preprosto za povečanje svobode izbire npr. glede prostora in časa bivanja, saj njeno uresničevanje terja tudi vse večjo ozaveščenost o pogojih za to ter disciplino in samoomejevanje na poti do izbranih ciljev (Mlinar, 2008: 363).

Besede je mogoče hkrati razumeti tudi kot avtorjev poziv k temu, da institucije opustijo svojo aprioristično vlogo skrbnikov (in 'posestnikov') nad prostorom oz. poziv k temu, da z aktivnejšo vlogo prebivalcev v postopkih planiranja povečamo tudi njihovo soodgovornost za stanje prostora.

Od kod ta aprioristična vloga skrbnikov nad prostorom?

Prizadevanja za strokovno in celovito prostorsko načrtovanje prepoznavamo v Sloveniji od konca 60-ih let prejšnjega stoletja naprej. Ta prizadevanja označuje v največji meri komunikativni oz. diskurzivni pristop k planiranju, čeprav seveda ne gre spregledati tudi prvine drugih dveh pristopov. Komunikativni oz. diskurzivni pristop, ki ga prepoznavamo kot nekakšen preplet strokovnega dela in družbene komunikacije med različnimi družbenimi interesi s pomočjo simbolov in metafor, analogij, procedur in predvsem kartografskega jezika, je bil vsaj na normativni ravni vzpostavljen že konec 60-ih

let z Zakonom o regionalnem prostorskem planiranju iz leta 1967 (Ur.l. SRS, št. 16). Ko pogledamo nazaj, bi lahko ugotovili, da je bila osrednja misel tega zakona: s planerskim strokovnim instrumentarijem zgraditi podobo 'družbene zavesti' v obliki prostorskega plana. Seveda, ta pristop ni bil imun za to, kot pravi akademik prof. dr. Zdravko Mlinar, da se na podlagi planerskega instrumentarija ljudem od zunaj določa vzorce njihovega vsakdanjega življenja. Ne glede na to se je v obdobju, ki naj bi bilo inherentno odprto 'družbenim diskurzom', vsaj poskušala uveljaviti bolj odprta oblika prostorskega planiranja. Z Zakonom o urejanju prostora iz leta 1984 zastavljena Analiza možnosti dolgoročnega razvoja, naj bi omogočala proces družbene komunikacije z vrsto prostorskih analiz (Navodila, 1985). Te analize naj bi na strokovni ravni priprave planov odslikavale bolj artikulirano podobo družbene zavesti, kot jo lahko sam plan. Analize ranljivosti, primernosti in ustreznosti so odpirale prostor za soočanje različnih družbenih diskurzov. S tem se je nakazoval prostor družbene komunikacije.

Teh analiz takratna planerska praksa ni razumela povsem v taki funkciji. Prav nasprotno, analiza ranljivosti se je z Zakonom o varstvu okolja (1903) tudi preoblikovala iz analitičnega orodja v okoljski standard (1993). Raziskava prof. dr. Zdravka Mlinarja razkriva to 'ponudbo' zakonodaje, ki ji planerska stroka ni bila dorasla (ali pa se ni zmoгла odpovedati ambiciji, da obvladuje prostor). Zato planerska stroka tudi ni sama poskrbela za samorefleksijo, to je za ustrezne raziskave o učinkih posameznih zakonskih ureditev. Tako se tu zapisane ugotovitve nanašajo predvsem na spremembe zakonskih ureditev, ki po svoje odražajo nezadovoljstvo s predhodno ureditvijo. Najbrž je tudi to prispevalo k premišljanjem o drugačnih oblikah strateškega prostorskega planiranja, ki so se začele intenzivneje nakazovati v 90-ih letih predvsem v smeri njegove, kot bi že omenjena avtorja Salet in Faludi opredelila, interaktivne oblike. Indikator tega premika je bilo nedvomno dolgo rojevanje novega zakona o urejanju prostora.⁷ To rojevanje je trajalo vse od zgodnjih 90-ih let do konca leta 2002 (Ur.l. RS, št. 110, 2002), ko je bil zakon končno sprejet. Žal je bila določilom zakona kmalu odvzeta legitimnost z napovedjo spreminjanja zakonodaje ob sicer njegovi ohranjeni legalnosti.

Sektorski pristop, to je institucionalno planiranje, najprej prepoznamo v zakonodaji, ki je skušala omejiti uporabo kmetijskih zemljišč za namene pozidave prostora. Zakon o regionalnem prostorskem planiranju iz leta 1967 (1967) je še določal, da se varovana območja določa s prostorskimi plani, to je po usklajevanju med akterji planiranja. Aktualnost varstva najboljših

⁷ *Drugi indikator tega premika so nove oblike planerske prakse, ki jih je takrat uvajalo Ministrstvo za okolje in prostor, predvsem planerske delavnice, ki so imele očiten značaj strateškega planiranja. Legalnemu sistemu planiranja so dodajale še eno dejansko strateško raven. Nekatere delavnice so imele vse značilnosti interaktivnega pristopa k strateškemu planiranju.*

kmetijskih zemljišč pred pozidavo je bila najbrž glavna vzpodbuda, da je bilo varstvo, predvsem naravnih virov, izločeno iz postopkov priprave prostorskih planov. Tako je bilo odločanje o rabi prostora v območjih kmetijskih zemljišč preneseno na sektor. V tem primeru je sektor zastopalo ministrstvo, pristojno za kmetijstvo. Prenašanje skrbi za varstvo kmetijskih zemljišč iz postopkov priprave prostorskih planov na sektorsko opredeljevanje rabe prostora je bil model, ki se je postopoma širil tudi na druge sektorje. Ker je v tem primeru šlo za obliko varstva, ki jo je mogoče označiti kot uvajanje varstvenega standarda, je šlo torej za varstveno obliko, za katero je značilno implicitno nezadovoljstvo z doseženim obsegom varstva. Tak standard sam po sebi vzpodbuja lastno izostritev, to je večanje strogosti varstva. Varstveni standardi namreč po definiciji opredeljujejo najmanjši obseg varstva, ker je največji obseg varstva, zgornji 'rob' varstva popolno varstvo. Tako lahko sledimo dvema procesoma, katera vodita v okoljsko-prostorske konflikte. Po eni strani se vse bolj krči prostor za razvojne interese in nove investicijske pobude, po drugi strani pa se vse bolj izraža nezadovoljstvo s 'standardi' varstva tudi v javnosti. To nezadovoljstvo lahko postane alibi za uveljavljanje različnih drugih partikularnih interesov, kar je mogoče prepoznati tudi v sedaj vse pogostejših zahtevah za izredno drage in tehnično težko izvedljive 'trajnostne' izvedbe posegov. V zadnjem času izstopajo primeri vkopavanja električnih daljnovodov v Avčah, v Renčah, nasprotovanje nadzemnemu 400 kV električnemu vodu med transformatorsko postajo Maribor in prihodnjo črpalno elektrarno Kozjak v dolini Drave.⁸ Sicer to niso edini primeri, ki odkrivajo to prostorsko ureditveno in okoljevarstveno zagato. Morda je še očitnejši ta 'pristop s standardizacijo' varstva na področju narave. Slovenija izstopa znotraj Evropske skupnosti po obsegu varstva narave in biotske raznolikosti s tem, ko med območja posebnega pomena za skupnost (sites of community importance) uvršča 31,4% državnega ozemlja, v posebna zavarovana območja (Special protection areas) pa 23%. Iz podatkov, objavljenih na spletni strani Evropske skupnosti, je mogoče razbrati, da Slovenija izstopa kot država z največjim obsegom naravnih območij, ki so potrebna varstva. Te številke in na spletni strani objavljeni grafikoni se lahko interpretirajo kot dokaz o zelo ohranjeni naravi in njeni biotski raznovrstnosti v Sloveniji. V resnici pa so indikator stanja prostorskega planiranja v Sloveniji. http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/barometer/docs/sci_barometer_0608.pdf

Kaže, da se je v Sloveniji že pred osamosvojitvijo začel in se po osamosvojitvi še bolj širi nov koncept urejanja prostora, ki ga niti ne moremo imeti za prostorsko planiranje, in ki odgovornosti za urejanje prostora še v večji

⁸ O primerih so veliko pisali dnevni časopisi in drugi mediji v letih 2008 in 2009. Konflikt v zvezi z daljnovodom za črpalno elektrarno Kozjak v tem času – junij 2009 – še ni razrešen.

meri 'fevdalizira' med partikularne družbene interese. Praksa prostorskega planiranja v Sloveniji se je v času po raziskavi, ki jo akad. prof. dr. Mlinarja predstavlja, in ob nastajanju njegove knjige še bolj usmerila k institucionalizaciji odločanja in k omejevanju pravega in smiselno širše zastavljenega družbenega dialoga o problemih urejanja prostora.⁹ Zato so pozivi avtorja k spodbujanju za »ustvarjanje takega okolja, ki bo tudi samo reproduciralo ustvarjalnost« (str. 362) še vedno, če že ne vse aktualnejši.

VIRI

- Fung, A., Wright E. O., Experiments in Empowered Deliberative Democracy: Introduction, June 1999, (<http://www.ssc.wisc.edu/~wright/deliberative.html>).
- Fung, A. (2006): *Empowered Participation: Reinventing Urban Democracy*. Princeton Press.
- Mlinar, Z. (2008): *Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi avtorja akademika prof. dr. Zdravka Mlinarja*. Ljubljana: FDV in SAZU.
- Navodilo o vsebini in metodologiji izdelave strokovnih podlag in prostorskih sestavin planskih aktov občin (1985). Uradni list SRS, št. 42.
- Salet, W., Faludi, A. (2000): Three Approaches to Strategic Spatial Planning. V: *The Revival of Strategic Spatial Planning*, 1–10. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences.
- Simon, H. (1969): *The Science of the Artificial*. MIT Press.
- Thomas, C. W. (2003): Habitat Conservation Planning. V Fung, A., Wright, E. O., Abers, R. (ur.), *Deepening democracy: institutional innovations in empowered participatory governance*, 144–174. Verso.
- Zakon o ohranjanju narave (1999). Uradni list RS, št. 56.
- Zakon o prostorskem načrtovanju (2007). Uradni list RS, št. 33.
- Zakon o regionalnem prostorskem planiranju (1967). Uradni list SRS, št. 16.
- Zakon o urejanju prostora (1984). Uradni list SRS, št. 18.
- Zakon o urejanju prostora (2002). Uradni list RS, št. 110.
- Zakon o varstvu okolja, Uradni list RS, št. 32.

Vir iz spleta:

http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/barometer/docs/sci_barometer_0608.pdf

⁹ Tako se znotraj posameznih sektorjev uveljavlja oblika interaktivnega pristopa, na prime pri načrtovanju gozdov, pri opredeljevanju varstvenih območij. Ne glede na to, da je s tem nakazan dober namen, je to v resnici nesmiselno početje, zaradi partikularnosti problemskega okvira take interaktivnosti.